

Reflexions entorn del fenomen expositiu: a propòsit de l'exposició "Els ibers, prínceps d'Occident"

Pilar Sada Castillo

Tarragona, setembre 1998

Presentada a Barcelona fins el 12 d'abril d'enguany, després de passar per París —on va ser al Grand Palais del 14 d'octubre al 5 de gener passat— i una vegada finalitzada la mostra a Bonn el 23 d'agost, en haver estat una de les exposicions que més comentaris, articles i informacions ha generat en el nostre país, voler fer d'ella una nova reflexió, esdevé, si més no, compromès. Segurament, ja ha estat tot dit.

El cert és que poques vegades, al nostre país, una exposició —i, en aquest cas, una exposició dedicada a explicar una part de la nostra història—, ha estat tan present en tots els mitjans de comunicació i de tot tipus (revistes especialitzades de divulgació; suplementos de tots els diaris de més abast nacional; documentals a les diverses cadenes de televisió; tertúlies i comentaris a diferents emissores de ràdio, espots publicitaris, banderoles urbanes...) abans, durant i, fins i tot, després de finalitzada.

Una exposició és, o hauria de ser-ho, un mitjà de comunicació per excel·lència. Les exposicions sempre tenen un motiu, un objectiu final que condiciona o articula el discurs i el seu desenvolupament, en definitiva, algun missatge a comunicar. Hi ha exposicions amb finalitats polítiques, unes tenen un marcat interès didàctic i cultural, d'altres tenen finalitats publicitàries, la majoria una mica de tot. En la mesura que la barreja d'aquests objectius és l'adequada, el projecte esdevé més o menys reeixit, és converteix —o no—, en un succés, és més o menys consumit i apreciat pel públic al qual va adreçat, serveix d'alguna cosa.

"Els ibers, prínceps d'Occident", o la temàtica que l'exposició desenvolupava, era una vella aspiració d'aquells que es dediquen a la recerca en aquest període històric. Una investigació que, tenint les seves arrels al segle passat, ha desenvolupat durant les darreres dècades un avenç qualitatiu i quantitatiu en el coneixement d'una civilització que s'ha anat demostrant creativa, avançada i autòctona. Aquesta visió ampliava i revisava les teories que, en altres moments, havien donat una procedència africana o asiàtica a aquest poble, que es revelava com una gran ètnia, dividida en tribus, que ocupaven la conca occidental del Mediterrani

i amb contactes amb la resta de pobles que en aquella època habitaven la Mediterrània.

La investigació, però, sense una bona difusió es queda reduïda a cercles amb interessos molt concrets, difícilment traspasa al teixit de la societat i poc pot fer, així, per col·laborar en el seu desenvolupament.

Hi ha moltes formes de difusió, d'abast molt divers i amb finalitats també diverses. Potser una de les més socials, d'abast més ampli, la més propera al global de la població i, en ocasions, la més participativa, sigui la difusió establerta a partir de l'exposició.

Una exposició és un llenguatge singular, suma de molts sistemes de comunicació, que permet moltes possibilitats, moltes formes de presentació. Malgrat tot, un dels aspectes més importants és un bon guió, un bon discurs, que articuli i doni sentit al conjunt. És evident que en una exposició no es pot pretendre explicar tot allò que es coneix sobre un tema. Sempre s'ha d'escollir, sempre s'és parcial. El que sí que s'ha d'intentar és donar les claus, les pautes de comprensió per apropar allò que es vol fer conèixer. S'és parcial, però no s'ha de ser "parcialista".

A l'exposició "Els ibers, prínceps d'Occident", presentada a Barcelona, el discurs se centrava en la idea de demostrar que aquesta societat ibèrica es podia comparar amb la resta de societats del moment, per organització del poder ("els prínceps"), per manifestacions artístiques, fonamentalment l'escultura. Però la cultura ibèrica no era uniforme, i el que pot ser cert per a les tribus del sud —la vida dels prínceps i les seves manifestacions artístiques—, no es correspon, per exemple, amb els grups que hi hauria a la zona de Catalunya. Hi mancava poder conèixer quina era la seva organització econòmica i social, com eren les seves estructures urbanes, com vivien.

El que se'n deriva d'això és un guió massa lineal, poc explicatiu i abstracte —distribuït en deu apartats, amb un vídeo introductori— a través del qual es fa difícil articular quelcom més que una lectura esteticista de la cultura ibèrica, a partir dels símbols del poder, que estaria centralitzat en la figura dels prínceps. Es produeix una certa banalització del discurs i de l'objectiu final, que al nostre entendre hauria de ser facilitar el coneixement sobre els ibers i la seva civilització.

Segons els mateixos organitzadors, reproduïts a bastament a la premsa, els criteris museogràfics emprats en la implantació de l'exposició havien estat triats per tal de provocar l'emoció en el visitant. A una exposició, i més a una exposició com la que comentem, se li hauria de demanar que fos didàctica, és a dir que ensenyi alguna cosa, emotiva, que toqui els sentits; participativa, que inciti al coneixement, que arribi a tots els nivells, que exploti els diferents recursos expositius de què es pot disposar. Des del punt de vista del patrimoni, de la seva utilització, es planteja una necessitat d'aportar coneixement, de plantejar preguntes, de cercar respostes o portar a la reflexió, no només provocar l'admiració o la fascinació.

En base a provocar aquest sentiment de fascinació estava presentada l'exposició a Barcelona, una implantació més estètica que didàctica, basada en el predomini de les peces. Aquestes estaven presentades en una museografia descontextualitzadora, que per si mateixa

no permetia realitzar l'engranatge entre les diferents parts en què s'articulava el guió, així com dificultava relacionar l'exposat amb el tema que pretenia desenvolupar (per exemple, el material procedent de la Tomba 2 d'Orley). O el cas de les peces que conformaven l'espai dedicat als santuaris, exposades més com si es tractés d'una joieria, sense explotar, entre d'altres recursos, les imatges sobre rituals i espais de culte, que apareixen en ceràmiques i relleus ibèrics. O el cas de les maquetes —les úniques peces amb vocació didàctica utilitzades—, presentades com exemples de diferents formes urbanes, poc entenedores i que feien poca justícia a intervencions ja realitzades, com en el cas de la ciutadella ibèrica de Calafell.

Malgrat això, s'ha de fer esment de l'esforç que representa reunir les més de 350 peces, algunes d'elles magnífiques i que difícilment es podran tornar a veure reunides. En aquest sentit, cal destacar la proposta de presentació del conjunt pertanyent al monument del Cerrillo Blanco de Porcuna (Jaén), peça central de l'apartat dedicat als "Prínceps ibèrics (la imatge del poder)", exposat per primera vegada fora del Museu de Jaén. Juntament amb aquest esforç realitzat (fruit del conveni de col·laboració entre el Ministerio de Educación y Cultura espanyol, l'Association Francaise d'Action Artistique, la Fundació 'la Caixa' i la Kunst- und Ausstellungshalle de Bonn), cal apuntar que algunes peces —sobretot ceràmiques— presentaven antigues i no gaire bones restauracions, s'hi trobava a faltar un projecte de restauració —que es podia haver tingut en compte aprofitant l'ocasió de l'exposició. En la sol·licitud de les peces —que la major part de les vegades pertanyen a museus amb pressupostos que els impedeixen una renovació en els processos de conservació, presentació i difusió del patrimoni que els està encomanat—, s'hauria de contemplar com un dels aspectes a tenir en compte l'actualització del seu estat de conservació i restauració. Seria una manera de millorar l'estat del patrimoni, aprofitant les "magnes exposicions", que, normalment, no s'organitzen a partir de la programació dels museus o centres patrimonials, sinó d'institucions o empreses que disposen dels recursos econòmics, humans i d'infraestructura per a poder realitzar aquests projectes.

Una exposició, però, genera o hauria de generar tota un sèrie d'activitats al seu voltant, que han de permetre fer diferents lectures i propostes a partir del nucli central que desenvolupa. En aquest sentit, l'exposició sobre els ibers, presentada a Barcelona, va disposar d'un programa certament ampli i en general molt encertat. Des del Congrés Internacional dedicat a les estructures de poder en la societat ibèrica —comentat, també en aquest número—, que tenia com a objectiu reunir els principals especialistes de la investigació d'aquesta temàtica, fins a les activitats desenvolupades pel Laboratori de les Arts, que anaven dirigides a grups d'interessos molt diversos. Cal destacar la proposta de visites —taller per a grups escolars, en les quals a partir del material de suport —simulació d'una excavació, reproducció de peces, elements de la indumentària ibèrica, experimentació de l'escriptura, etc.—, els alumnes podien trobar la contextualització, que es trobava a manca amb la sola lectura de l'exposició, i, per tant, les pautes de comprensió de la civilització

ibèrica. El mateix es pot dir de les activitats dirigides als grups familiars, amb el Joc dels Misteris; els cafè-tertúlia dirigides a grups de gent gran; les visites per a grups de sords o les visites per al públic en general.

En l'apartat de publicacions cal destacar l'edició del catàleg que acompanyava l'exposició i que, ben segur, es convertirà en un llibre de referència sobre el món ibèric, pel que representa de síntesi i d'estat actual de la qüestió. La guia de l'exposició, que es donava a l'entrada, contenia els principals elements per tal d'orientar-se en el seu recorregut. En aquest sentit cal dir que algunes de les informacions que contenia ajudaven a il·lustrar i a fer més comprensible la mateixa exposició.

L'impuls que es va generar, actualitzant l'interès pel tema ibèric, va ser aprofitat per a la presentació de diferents publicacions, entre d'altres *Viaje a la Cataluña de los iberos. Guía de los poblados ibéricos*, de Carlos Garrido, prologat per Carmen Aranegui —comissària de l'exposició—, i editat per Planeta.

També va fer que el Museu d'Arqueologia de Catalunya, juntament amb la Fundació 'La Caixa', posés en marxa "La ruta dels ibers", un conjunt d'itineraris proposats a partir de les diferents tribus ibèriques del nostre país. Un dels objectius era mostrar els jaciments clau de l'arqueologia ibèrica, així com el seu variat medi natural i cultural. "La Ruta" volia ser un mitjà per posar en marxa el procés d'investigació, restauració i divulgació d'alguns dels jaciments, o, en el cas que aquest estigués ja iniciat, coordinar i fer propostes conjuntes, que permetessin al públic visitant fer un apropament al patrimoni ibèric lúdic i entenedor. A hores d'ara s'ha posat en marxa la ruta dels iler-cavons (Poblat del Castellet de Banyoles, de Tivissa i la Moleta del Remei, d'Alcanar), la ruta dels indigets (Ullastret i Puig Castellet de Lloret de Mar), la ruta dels Cossetans (Olèrdola i Calafell) i la ruta dels ilergets (fortalesa dels Vilars d'Arbeca i el Molí d'Espígol de Tornabous, Lleida). Les rutes varen anar precedides de les "Passejades ibèriques", on especialistes en cultura ibèrica facilitaren les claus per entendre els diferents conjunts arqueològics presentats.

Els més de 100.000 visitants a París, els 115.000 de Barcelona o els 64.000 de Bonn, indiquen que l'exposició dels ibers va aixecar un gran interès. Crec que és bo assenyalar que la mostra va comptar amb un projecte de màrqueting formidable, que va fer, si parlem del cas de Barcelona, que la seva presència a la ciutat (banderoles i anuncis); als mitjans de comunicació (televisió, premsa, revistes especialitzades, ràdio, etc.) fos constant. Cal dir que, moltes vegades, els esforços emprats en molts projectes culturals no troben el ressò adequat per manca d'una bona difusió que l'apropi o el faci arribar al públic al qual va dirigit. No va ser així en el cas de l'exposició "Els ibers, prínceps d'Occident" que en l'apartat de màrqueting mereix un excel·lent.

És una llàstima que a més de despertar tant d'interès, de produir bones propostes didàctiques, de provocar una allau de productes entorn de la cultura ibèrica, "Els ibers, prínceps d'Occident" no hagi generat un discurs expositiu innovador. Tenia prou mitjans per a fer-ho.

Malgrat tot, el projecte ha generat una "iberomania" bastant generalitzada. A tall d'anècdota, en un d'aquests

serials de la TV actual, un dels personatges infantils, en referència a un proper examen de socials, es lamentava d'haver d'estudiar el mapa de les tribus ibèriques. Ben segur, abans de l'exposició —i segons la cadena que ho emetés—, hauria estat la llista dels reis gots o la dels comtes-reis catalans el motiu de la seva preocupació.

Cal esperar que aquest interès desvetllat, es tradueixi en bones propostes entorn del ric patrimoni ibèric que

conservem. Alguns exemples ja s'han portat a la pràctica —ciutadella de Calafell, Ullastret, la Moleta del Remei—, d'altres estan en fase de projecte —els Vilars d'Arbeca, Puig Castellar de Santa Coloma de Gramanet, etc.—. És desitjable que de la fascinació pels objectes, passem al coneixement d'una cultura i que això ens serveixi d'alguna cosa.